

Assaig de definició de la matèria i de la recerca històrica*

per Pierre Vilar

L'objecte de la ciència històrica són les societats humanes en moviment. La matèria històrica són els tipus de fets que convé d'estudiar per tal de copsar científicament aquest objecte. Classifiquem-los ràpidament:

1) *els fets de massa*: massa dels homes (demografia), massa dels béns (economia), massa dels pensaments i les creences (fenòmens de «mentalitats» densos i lents, fenòmens d'«opinió», més fugissers).

2) *els fets institucionals*, més superficials però més rígids, que tendeixen a quallar les relacions humanes en els quadres existents; dret civil, constitucions polítiques, tractats internacionals, etc.; fets importants, però no pas eterns, sotmesos al desgast i a l'atac de les contradiccions socials internes.

3) *els esdeveniments*, aparició i desaparició de personatges, de grups (econòmics, polítics), que prenen mesures, decisions, donen lloc a accions, moviments d'opinió, adreçats a «fets» precisos: modificacions en els governs, la legislació, la diplomàcia, innovacions pacífiques o violentes, profundes o superficials.

La història no pot ésser un simple quadre de les institucions, ni un mer recit dels esdeveniments, però no pot dessinteressar-se d'aquests fets que lliuen la vida quotidiana dels homes al moviment de les societats de les quals formen part.

Davant d'aquesta complexa matèria històrica, l'historiador planteja preguntes, resol problemes: quan, per què, com, en quina mesura... es modifiquen, per una interacció contínua, els elements de les economies (homes, béns), de les societats (relacions socials més o menys cristallitzades en institucions), i de les civilitzacions (conjunts d'actituds mentals, espirituals, estètiques...). Distingirà seguidament uns fets d'evolució molt lenta (estructures geogràfiques, mentalitats religioses, grups lingüístics), uns ritmes espontanis («cicles» conjunturals de l'economia), dels simples esdeveniments, l'abast dels quals caldrà que valori.

Aquestes distincions justifiquen tècniques diverses: anàlisi «estructural», anà-

* El fragment inèdit que traduïm ací pertany a un curs universitari d'iniciació a la història. És destinat, per tant, a estudiants que comencen i té una finalitat clarament pedagògica, però l'hem cregut útil per tal com permet de definir clarament la concepció de la història de Pierre Vilar —una concepció sovint estafeta amb una interpretació primària i equivocada de l'expressió «història total»— i també —i sobretot— perquè, sota la seva aparent simplicitat, toca alguns dels problemes teòrics fonamentals que es plantegen avui als historiadors. «Recerques» agracix al professor Vilar que ens hagi permès de publicar aquest text per primera vegada. (Nota del traductor.)

lisi «conjuntural», «anàlisi de contingut» de textos i d'expressions verbals o estètiques, tria de les fonts, crítica de llur validesa.

Però aquestes tècniques no prenen sentit més que a l'interior del quadre d'una teoria global que permeti de passar de l'anàlisi econòmico-estadística a la «història raonada», conquesta que Schumpeter ha atribuït amb justícia a Marx.

Recordem algunes proposicions directrius d'aquesta teoria:

1) En l'origen de tot desenrotllament històric durador es troba un desenrotllament de les forces de producció, la qual cosa ens incita a observar:

a) en un grup donat, per un temps donat, el nombre dels homes i la seva divisió en sexes, edats, ocupacions, etc.

b) per al mateix grup i el mateix temps, les modificacions en les tècniques de producció (agricultura, indústria, transports), i molt especialment aquelles de la força productiva de treball, que depèn, segons Marx, *de l'habilitat mitja dels treballadors, del desenrotllament de la ciència i de les seves aplicacions tecnològiques, de les combinacions socials de la producció, de l'extensió i de l'eficàcia dels mitjans de produir i, finalment, de les condicions naturals.*

Tota recerca sobre una societat hauria d'interessar-se en omplir, per a cada instant del desenrotllament estudiat, els capítols agrupats sota aquests títols diversos.

2) Aquestes «forces de producció», però, són posades en acció en una societat que es caracteritza, més profundament, per les relacions socials i humanes lligades a l'entorn d'aquests mitjans de produir («relacions socials de producció»).

Terres, instruments d'irrigació, boscos i terrenys de pas, fonts d'energia, mitjans de transport, fàbriques, màquines, etc. són els «mitjans de producció» que utilitza la força de treball dels homes.

Qui posseeix aquests mitjans de producció? i quin és el sentit exacte del mot «posseeix»? Qui maneja productivament aquests mitjans? Qui, en aquesta doble relació, és dominant? i dominat? Qui en treu profit? qui acumula? qui s'empobreix? quines relacions —jurídiques, de costum, morals— s'han establert entre les classes socials distingides d'aquesta forma? quina consciència tenen d'aquestes relacions els homes que constitueixen aquestes classes? quines contradiccions, quines lluites engendren? amb quins resultats? aquestes relacions afavoreixen o dificulten (a cada moment concret) el desenrotllament de les «forces productives» definides abans? Vet ací un seguit de preguntes a les quals importa de contestar.

3) Cal, per a fer-ho correctament, prendre per guia el coneixement teòric del mode de producció dominant en el temps observat, i entenem que això vol dir el coneixement de la lògica del funcionament social, que expressa la totalitat de les relacions socials observades en llur interdependència.

És convenient de disposar d'un model teòric que expressi aquesta lògica de funcionament, encara que només sigui per tal de veure en quina mesura dona explicació a la major part dels fets observats.

No cal dir que mai l'observació empírica d'una societat en un moment donat de la seva existència no donarà resultats absolutament conformes a aquest model, per tal com, en tota «formació social» concreta, resten seqüeles de

modes de producció anteriors al mode de producció dominant, i ja s'hi troben els gèrmens d'un mode de producció venidor.

Però l'interès de la recerca històrica rau justament en la confrontació d'aquests «casos» amb els diversos tipus de societats que han dominat successivament en el curs de la història, i que coexisteixen encara sota els nostres ulls.

No hem d'amagar, però, alguns perills de l'ús de models teòrics:

a) Convé de no confondre model econòmic i model social. La societat és més complexa que l'economia, i és en la dimensió del social que germina la destrucció del model econòmic aparentment harmoniós;

b) Tot model implica unes hipòtesis: cal vigilar que aquestes hipòtesis expressin justament la naturalesa del sistema observat i no pas una veritat eterna: la propietat privada, la lliure competència, l'empresa lliure, per exemple, són *suposades* en el model econòmic del capitalisme clàssic; el model no dona pas una «justificació».

c) Tot model expressa, d'entrada, l'anàlisi d'un «equilibri», d'una estabilitat, mentre que la història té com a finalitat l'estudi dels canvis.

d) Ni els models de canvi no poden aplicar-se més que amb prudència; pel fet que el capitalisme hagi succeït el feudalisme a l'Europa occidental a través dels processos clàssics que ens són ben coneguts, no hem de pensar que el món enter hagi de passar exactament per etapes semblants.

Sobre tots aquests punts, les tècniques d'informació i els tractaments científics de les dades són avui en un grau avançat de desenrotllament.

Val la pena, doncs, d'insistir, respecte dels historiadors que comencen i en el moment en què s'estableixen possibles col·laboracions «interdisciplinàries», per tal que la preparació de l'ofici d'historiador, sense abandonar les velles regles de coneixement i de crítica dels textos, de freqüentació de les fonts directes, i per tant dels arxius, comporti també unes iniciacions sòlides:

1) a la demografia, 2) a l'estadística, 3) al càlcul econòmic, 4) als fonaments matemàtics de l'anàlisi sociològica (probabilitats, sondeig, etc.), 5) a la informació (per a la utilització de les fonts de massa: documents fiscals, notariais, premsa, etc.).

Dit això, cal no confondre aquestes tècniques d'informació amb els fins mateixos de la història. Uns fins que jo definiria de la següent manera, que resta evidentment sotmesa a la discussió:

La recerca històrica és l'estudi dels mecanismes que lliguen la dinàmica de les estructures —és a dir, les modificacions espontànies dels fets socials de massa— a la successió dels esdeveniments, on intervenen els individus i l'atzar, però amb una eficàcia que depèn sempre, a terme més o menys llarg, de l'adequació d'aquests impactes discontinus a les tendències dels fets de massa.

La conquesta científica del mètode definit d'aquesta manera és encara en vies d'elaboració. Però aquesta elaboració mateixa obre la possibilitat —i resta la sola garantia— d'una actitud racional, i per tant d'una pràctica eficaç, de l'home davant de la societat.

(traducció de Josep Fontana)